

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps1-M21z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Верега Ольга Богданівна

Керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Гончарук Наталія Миколаївна,
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ.....	9
1.1. Підходи до розуміння копінг-стратегій особистості.....	9
1.2. Проблема копінгу у психології	22
1.3. Ресурси копінг-стратегій особистості	33
Висновки розділу 1	39
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ	41
2.1. Обґрунтування методів емпіричного дослідження	41
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	46
Висновки до розділу 2	58
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ КОПІНГ- СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ	61
3.1. Шляхи оптимізації копінг-стратегій особистості.....	61
3.2. Принципи розробки психологічної програми розвитку впевненої поведінки.....	64
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. На тлі трансформаційних процесів сучасного суспільства особистість постійно перебуває в емоційно насичених ситуаціях і зазнає впливу стресогенних факторів, зокрема з 24 лютого 2022 року. Це порушує її рівновагу і спричинює фізичне та психічне виснаження, а також деструктивні зміни в емоційній сфері особистості, котрі призводять до порушення її взаємодії з зовнішнім світом, деструкції поведінки, розвитку небажаних психологічних станів. Тому неабиякої актуальності набуває дослідження копінг-стратегій особистості, тобто використання внутрішнього регулятивного механізму поведінки для управління собою.

Найбільш вразливою до змін є студентська молодь. Період навчання у закладі вищої освіти через високу інтенсивність навчального процесу, сумніви у правильності професійного вибору, супроводжується стресом, напруженням, тривожністю, що, в свою чергу, спонукає студентів до пошуку шляхів подолання перешкод під час вирішення різних завдань і способів розвитку копінг-стратегій.

Актуальною проблемою є пошук відповіді на питання як здійснюється вибір суб'єктом стратегій опанувальної поведінки. Під вибором поведінки певним суб'єктом розуміється наступне: вибір одного способу при об'єктивному існуванні декількох варіантів або альтернатив поводження суб'єкта. Отже, важливо зазначити, що людина як джерело власної активності і самоорганізації, взаємодіючи з ситуацією, що представлена у її життєвому просторі, усвідомлено або неусвідомлено використовує кілька альтернатив. Іноді особлива перевага віддається одній із них. Невідомо також, які індивідуально-психологічні та особистісні предиктори і ресурси опанування використовує особистість у певний момент; як змінюється опанувальна поведінка у життєвій ситуації, яка сприймається нею як важка; як впливає соціокультурний контекст на вибір способів опанування, що сприяє регуляції такого виду поведінки суб'єкта; яке місце займають опанувальні стратегії у конструюванні життєвого світу особистості.

Специфічним механізмом, за допомогою якого особистість здійснює організацію і регуляцію часу власного життя, виступає часова трансперспектива, яка означає наскрізне бачення із сьогодення в минуле (ретроспектива) і із сьогодення в майбутнє (перспектива), що вказує на здатність людини оглядати течію часу свого життя в будь-якому його напрямку.

Учені – послідовники С.Д. Максименка (Ж.П. Вірна, Я.О. Гошовський, Г.В. Куценко-Лада, Н.В. Пророк, Н.В. Слободяник, Л.О. Шатирко, Т.Д. Щербан та ін.) у ракурсі аналізу психологічних механізмів ментального досвіду, зокрема процесів *оволодіння знаннями, уміннями і навичками* ведуть мову про *самодетермінацію особистості в освітньому і життєвому просторі*. Згадані науковці стверджують, що *становлення (генеза) ментального досвіду як опанування, оволодіння ним*. Чимало дослідників розглядає здатність управління собою як стабілізуючий фактор, який допомагає особистості підтримувати психосоціальну адаптацію в період впливу стресу. Так, копінг розглядають як адаптивну форму поведінки, яка підтримує психологічну рівновагу в проблемній ситуації (Р. Лазарус, С. Фолкман та ін.). Водночас, під копінг-стратегіями розуміють способи психологічної діяльності і поведінки, що виробляються свідомо та спрямовані на подолання стресової ситуації (М. Perrezz, М. Reicherts та ін.).

Численні наукові праці (А. Алексапольський, Л. Дементій, О. Корнієнко, Т. Крюкова, А. Маленова, Н. Родіна, К. Романов, С. Хазова, М. Холодна, О. Чебикін та ін.) свідчать про те, що особистісні характеристики (когнітивні здібності, локус контролю, комунікативна компетентність, тривожність, емоційний інтелект, соціальний інтелект, контроль за дією та ін.) є важливими при виборі різних стратегій додання.

Не менш значимим є розгляд загальних питань діагностики копінгу та підходів, котрі застосовуються в роботі, орієнтованій на допомогу в подоланні важких життєвих ситуацій (В. Абрамов, Л. Анциферова, О. Бітюцька, В. Блинова, Л. Дементій, О. Ісаєва, О. Кокун, О. Корнієнко,

О. Кружкова, А. Лібіна, С. Максименко, С. Нартова-Бочавер, Н. Родіна, Т. Титаренко, О. Тріфонова, М. Холодна та ін.); ресурсів, детермінант та особливостей подолання проблемних ситуацій у професійній діяльності (І. Аршава, В. Боснюк, Ж. Вірна, Н. Водопьянова, Л. Дика, С. Дружилов, М. Єгорова, Є. Жолобов, А. Капустіна, Є. Карпенко, О. Корнієнко, М. Кузнєцов, Т. Левкова, І. Никоненко, В. Панченко, О. Склень, З. Сивогракова, І. Цибулько, О. Чебикін та ін.).

Враховуючи викладене вище, стає очевидною необхідність психологічного супроводу, спрямованого на цілеспрямований розвиток копінг-стратегій у сучасних студентів. Практична значущість вирішення означеної проблеми зумовила вибір теми магістерської роботи «Психологічні особливості копінг-стратегій особистості студентів».

Мета дослідження полягає у виявленні психологічних механізмів та умов розвитку копінг-стратегій у студентів.

Об'єкт дослідження – копінг-стратегії особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості копінг-стратегій особистості студентів.

Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких **завдань**:

1. Аналіз наукових підходів до проблеми вивчення копінг-стратегій у психології.
2. Виявити особливості копінг-стратегій у студентів різного віку.
3. Виявити психологічні умови, які сприяють розвитку копінг-стратегій у студентів.
4. Розробити психологічну програму з оптимізації копінг-стратегій у студентів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали положення психології долаючої поведінки (Р. Грановська, Т. Крюкова, Р. Лазарус та ін.), вчення про психологічний захист особистості (Л. Анциферова, Р. Плутчик та ін.), уявлення про фактори та ресурси копінгу (О. Белінська, А. Лібіна, М. Сирота, В. Ялтонський, М. Zeidner, В. Compas,

P. Costa та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі були використані методи:

а) *теоретичні* (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення) – для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми та обґрунтування отриманих нами даних;

б) *емпіричні*: спостереження, психодіагностичні методики: «Способи копінг-поведінки» (Р. Лазарус, С. Фолкман, адаптована Т. Крюковою, О. Куфтяк, М. Замишляєвою), «COPE» (К. Карвер, М. Шейер, Дж. Вейнтрауб, адаптація О. Гордеєвою та ін.), «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчика, Г. Келлермана, Х. Конте, адаптація Є. Романова, Л. Гребенніков) – для діагностики копінг-стратегій поведінки особистості і механізмів психологічного захисту та виміру рівня їх прояву;

в) *кількісної обробки даних*: описова статистика (для виконання первинного аналізу даних), кореляційний аналіз Пірсона (r) (для виявлення статистичного взаємозв'язку між різними досліджуваними змінними та їх співвідношення), спеціалізовані пакети прикладних програм для психологічних досліджень («SPSS 17.0» та «Microsoft Office Excel 2007») (для здійснення статистичного аналізу).

База дослідження. Вибірку дослідження склали студенти 3 і 5 курсів факультету №1 спеціальності 222 Медицина Буковинського державного медичного університету (м. Чернівці). Дослідження проводилось впродовж грудня 2021 року – січня 2022 року. Вибірку склали 60 осіб віком від 20 до 25 років.

Теоретичне значення дослідження полягає в розкритті теоретичних засад технік розвитку копінг-стратегій у студентів, що збагачує уявлення про можливість їх розвитку в процесі навчання студентів. Результати проведеного дослідження конкретизують, доповнюють та поглиблюють знання про копінг-стратегії сучасних студентів, яке збагачує простір його розуміння в загальній та соціальній психології.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в курсах «Психологія опанувальної поведінки», «Психологія особистості», «Психологія становлення суб'єкта саморозвитку», «Психологія стресу» та ін.

Отримані результати будуть корисними для психологічного супроводу, спрямованого на цілеспрямований розвиток копінг-стратегій у сучасних студентів і при побудові програми розвитку (корекції) копінг-стратегій з урахуванням вікових закономірностей, специфіки розвитку образу «Я», образу професії та образу себе в професії.

Апробація та впровадження результатів. Основні положення магістерської роботи відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (26 жовтня 2022 р., м. Кам'янець-Подільський), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2022 р.), на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022 р.) та знайшли своє відображення у публікаціях автора.

Публікації.

Верега О.В., Онуфрієва Л.А. Стратегії опанувальної поведінки особистості. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та*

перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 26 жовтня 2022 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 37–40.

Верега О.В. Психологічні особливості розвитку копінг-стратегій особистості студентів. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2022 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 122–124.*

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який вміщує 82 джерела. Основний зміст роботи та додатки викладено на 71 сторінці. Робота містить 10 рисунків, 1 таблицю.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження дало можливість зробити наступні висновки:

1. Теоретико-методологічний аналіз проблеми копінг-стратегій особистості констатував, що її дослідження відбувається з позицій підходів:

психодинамічного (копінг-стратегії являють свідомі та цілеспрямовані дії, а копінг – це поведінкова відповідь особистості на відчуття тривоги);

когнітивно-мотиваційного (копінг як динамічний процес, який залежить від специфіки ситуації та від опосередкованого сприйняття людиною ситуації двох типів когнітивних оцінок, на основі яких відбувається вибір механізмів і ресурсів подолання стресу);

біхевіорального (копінг як поведінкова реакція, що пов'язана з уникненням особистістю стресогенних ситуацій у навколишньому середовищі);

ресурсного (розвиток копінг-стратегій особистості не залежить від стійких диспозицій та інших характеристик особистості, ефективність долаючої поведінки оцінюється у контексті особливостей та вимог ситуації);

диспозиційного (стратегії долаючої поведінки особистості розкриваються через умови актуальної стресогенної ситуації).

Копінг-стратегії слід розуміти як сукупність свідомих дій особи, які об'єднують когнітивні, емоційні та вольові компоненти саморегуляції особистості, а копінг як окремий спосіб, засіб додання стресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдурахманов Р.А. Социально-психологический подход к анализу совладающего поведения. *Вестник МГОУ. Серия «Психологические науки»*. 2009. № 4. С. 60–65.
2. Абрамов В.В. Особливості копінг-поведінки в залежності від часової орієнтації особистості: автореф. дис... канд. психол. н.: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Київ, 2014. 16 с.
3. Александрова Л.А., Михайлова, В.П., Корытченкова Н.И. и др. Связь механизмов психологических защит и совладания (coping) с акцентуациями характера, типом темперамента, эмоциональной компетентностью и агрессивностью. *Вестник КемГУ*. 2008. № 4. С. 83.
4. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуации и психологическая защита. *Психологический журнал*. Т. 15. № 1. 1994. С. 3–17.
5. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика: монографія. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2006. 336 с.
6. Аршава І.Ф., Носенко Д.В. Особистісні детермінанти вибору людиною конструктивної та неконструктивної форм проактивної копінг-поведінки. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»: темат. вип. «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання»*. Київ : Гнозис, 2013 р. Т. 4, дод. до Вип. 29. С. 42–50.
7. Бергис Т.А. Основные подходы к изучению преодолевающего поведения в отечественной и зарубежной психологии. *Вестник гуманитарного института*. 2011. № 1. С. 78–83.
8. Битюцкая Е.В. Современные подходы к изучению совладания с трудными жизненными ситуациями. *Вестник Московского университета. Серия 14. Психология*. 2011. № 1. С. 100–111.
9. Блинова В.Л. Особенности жизнестойкости и копинг-поведения личности при різних типах готовності к саморазвитию. *Вестник ТГГПУ*. 2011. № 4. С. 378–382.

10. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. Москва : Класс, 2001. 331 с.
11. Боснюк В.Ф. Зв'язок механізмів психологічного захисту з копінг-стратегіями у рятувальників. *Вісник ХНПУ ім. Г. Сковороди*. Сер. Психологія. Харків : ХНПУ, 2011. Вип. 41. С. 33–42.
12. Боснюк В.Ф. Зв'язок професійної успішності рятувальників з копінг-стратегіями. *Наукове забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України: IV наук.-практ. конф.* (Харків, 22 лютого 2012 р.). Харків : АВВМВСУ, 2012. С.80–81.
13. Вірна Ж.П. Життєво-стильовий концепт мотиваційно-сміслової регуляції: професійна методологія і практика. *Психологія і суспільство*. 2009. №4. С. 191–201.
14. Гошовська Д.Т. Проблеми моральної ідентифікації сучасних підлітків у контексті генетичної психології. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України* / За ред. академіка С. Д. Максименка. Київ : Міленіум, 2006. Вип. 29. С.32–37.
15. Гошовський Я.О. Ресоціалізація депривованої особистості: монографія. Дрогобич : Коло, 2008. 480 с.
16. Вассерман Л.И., Абабков В.А., Трифонова Е.А. Совладание со стрессом: теория и психодиагностика. Санкт-Петербург : Речь, 2010. 192 с.
17. Водопьянова Н.Е., Капустина Н.И. Копинг-стратегии как фактор профессиональной адаптации. *Вестник ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*. 2015. Т. 5. № 1. С. 73–82.
18. Гагарин А.В., Бехтер А.А. Развитие копинг-стратегий будущих психологов посредством рефлексивных методов обучения. *Вестник РУДН. Серия Психология и педагогика*. 2014. № 3. С. 90–96.
19. Грановская Р.М. Система психологической защиты и копинг-стратегии. *Психология совладающего поведения: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* / отв. ред.: Е.А. Сергиенко, Т.Л. Крюкова. Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2007. С. 26–28.

20. Дементий Л. И. К проблеме диагностики социального контекста и стратегий копинг-поведения. *Журнал прикладной психологии*. 2004. №. 3. С. 20–25.
21. Долгова В.И., Кондратьева О.А. Психологическая защита: монография. Москва : Изд-во Перо, 2014. 160 с.
22. Дружилов С.А. Становление профессионализма как процесс формирования концептуальной модели профессиональной деятельности. *Журнал прикладной психологии*. 2004. № 6. С. 56–60.
23. Жолобов Е.В. Механизмы психологической защиты и стратегии совладания у представителей различных типов субъект-объектных ориентаций личности: дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 – общая психология, психология личности, история психологии. Санкт-Петербург, 2013. 184 с.
24. Исаева Е.Р. Копинг-поведение и психологическая защита личности в условиях здоровья и болезни. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГМУ, 2009. 136 с.
25. Євдокимова Н.О. Сучасне трактування суб'єкта діяльності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Додаток 4 до Вип. 31, Том I (9): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психологопедагогічні читання». Київ : Гнозис, 2014. С.147–153.
26. Карпенко Є. В. Захисні механізми як фактор професійного становлення особистості. *Гене́за буття особистості: тези II міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 грудня 2011 р.* Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. Т. II. С. 235–238.
27. Карпенко Є. В. Трансформація захисних механізмів у копинг-стратегії в процесі професійної соціалізації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології : Зб-к наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Максименка. Т. XIV. Ч. 2.* Київ, 2012. С. 140–151.
28. Коваленко А.Б., Родіна Н.В. Дослідження копинг-поведінки:

тенденції та перспективи. *Наука і освіта*. 2011. № 9. С. 110–113.

29. Кокурн О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія Київ : Міленіум, 2004. 265 с.

30. Корнієнко І.О. Аналіз соціально–психологічних аспектів життєвого простору особистості. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2011. Вип. 12. С. 503–516.

31. Корнієнко І.О. Взаємозв'язок особистісних особливостей і стратегій копінг–поведінки в ситуаціях оцінювання. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2011а. Вип. 13. С.98–108.

32. Корнієнко І.О. Вікові відмінності опанувальної поведінки. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, Проблеми сучасної 2014. Вип. 25. С.126–138.

33. Корнієнко І.О. Генетично-транспективний підхід як концептуальне підґрунтя вивчення опанувальної поведінки особистості. *Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць*. Київ : НУОУ, 2017. Вип. 1 (48). С.110–114.

34. Корнієнко І.О. Дослідження копінг–стратегій студентів з різним рівнем тривожності в ситуації іспиту. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2012. Вип. 18. С. 395–407.

35. Корнієнко І.О. Концептуальні засади психології опанувальної поведінки у життєвому просторі особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. V. (62), Issue 142, 2017а. Р. 59–62.

36. Корнієнко І.О. Поведінкова саморегуляція як умова збереження і підтримання психічного здоров'я особистості. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України* / За ред. С. Д. Максименка, М.-Л.А. Чепи. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. Т. IX, Ч. 5. С.178–182.

37. Корнієнко І.О. Психологія опанувальної поведінки особистості [Текст] : монографія. Мукачево : РВУ МДУ, 2017. 465 с.

38. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості: [монографія]. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с.
39. Кузнецов М.А., Егорова М.А. Специфика эмоциональных переживаний в условиях предэкзаменационного стресса у студентов, стремящихся к успеху и ориентированных на избегание неудачи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наук. пр.* Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. № 26 (50). Ч. I. С. 280–286.
40. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования. *Эмоциональный стресс: труды Междунар. симп.* Стокгольм; пер. с англ. Ленинград : 1970. С.178–209.
41. Левкова Т.В. Взаимосвязь уверенности в себе и локуса контроля личности у студентов вуза. *Вестник Приамурского государственного университета им. Шолом-Алейхема.* 2009. № 1. С. 60–69.
42. Леонтьев Д.А. Психологические ресурсы преодоления стрессовых ситуаций: к уточнению базовых конструктов. *Психология совладания: материалы II междунар. науч.-практ. конф. г. Кострома, 23-25 сентября 2010 г.* Кострома : Изд-во КГУ им. Н.А. Некрасова, 2010. Т. 2. С. 40–42.
43. Либина А. В. Совладающий интеллект: человек в сложной жизненной ситуации. Москва : Эксмо, 2008. 400 с.
44. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : [В 2 т.]. Т. 1 : Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : монографія. Київ : Форум, 2002. 319 с.
45. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: [В 2 т.]. Т. 2 : Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект: монографія. Київ : Форум, 2002. 335 с.
46. Максименко С.Д. Генетическая психология. Київ : «Ваклер», 2000. 319 с.
47. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва, 1996. 308 с.

48. Нартова-Бочавер С.К. «Coping-behavior» в системе понятий психологии личности. *Психологический журнал*. 1997. Т. 18. № 5. С. 20–30.
49. Никоненко І.О. Механізми психологічного захисту як чинники формування копінг-стратегій особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 57–60.
50. Никоненко І.О. Особистісні чинники формування копінг-стратегій лікарів-хірургів: результати та перспективи дослідження. *Наукові студії із соціальної та політичної психології НАПН України: зб-к ст.* Київ : Міленіум, 2016. Вип. 37 (40). С. 189–200.
51. Носенко Д.В. Феномен «самоінвалідації» у структурі форм прояву копінг-поведінки і його особистісні детермінанти. *Актуальні проблеми психології: зб-к наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. Костюка НАПН України*. Київ, 2013. Т. 11: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 7. Ч. 1. С. 459–472.
52. Носенко Е.Л., Аршава І.Ф., Кутовий К.П. Форми відображеної оцінки емоційної стійкості та емоційної розумності людини: монографія. Дніпропетровськ : Інновація, 2011. 178 с.
53. Окладников В.И. Типология адаптационных состояний личности: монография. Иркутск : ИГМУ, 2000. 171 с.
54. Панченко В.М. Психокорекційна програма підвищення ефективності використання активних копінг-стратегій як чинників соціальної зрілості студентів-випускників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. № 10. С. 22–31.
55. Подорожня А.В. Теоретичний аналіз проблеми копінг-поведінки особистості. *Вісник Чернігівського нац. педагог. ун-ту.*, 2007. Том 2. Вип. 72. С. 129–132.
56. Родина Н.В. К проблеме соотношения понятий «Копинг-стратегии» и «Защитные механизмы». *Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки*. 2006. С. 98–104.

57. Родіна Н.В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання: монографія. Одеса: видавець Букаєв В. В., 2011. 364 с.
58. Родіна Н.В. Особистісні характеристики як ресурси долаючої поведінки. Огляд деяких сучасних теорій копінгу. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2010. Вип. 7. С. 608–633.
59. Родіна Н.В. Емпірична верифікація системної моделі копінг-поведінки, що реалізується в парадигмі психодинамічного підходу. *Актуальні проблеми психології. Т. 11. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. Вип. 4, Ч. 2. За ред. С. Д. Максименка, М. В. Папучі. Київ, інститут психології ім. Г. С. Костюка. 2011. С. 208–217.
60. Склень О.І. Психологічні особливості поведінкових стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах»; Ун-т цив. захисту України. Харків, 2008. 22 с.
61. Сивогракова З.А. Вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистісного подолання (coping) студентів ВНЗ. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психол. науки: Зб. наук. пр.* Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. № 16 (40). С. 269–275.
62. Титаренко Т.М. Неспроможність до життєвого вибору: спроба особистісної типологізації. Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С.Д. Максименко, М.М. Слюсаревський та ін. Київ, 2000. Вип. 2 (5). С. 94–103.
63. Титаренко Т.М. Постмодерні концептуалізації понять «особистість» та «життєвий шлях». *Психологія і суспільство*. 2009. №04 (38). С. 34–37.
64. Ткачук Т.А. Копінг–поведінка: стратегії та засоби реалізації. Монографія. Ірпінь : НУ Державної податкової служби України, 2011. 286 с.
65. Цибулько І.О. Копінг-стратегії у професійній рефлексії фахівців

авіаційної сфери. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр.* / Київ: Ун-т ім. Б. Грінченка; ред. кол.: В. Огнев'юк та ін. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. № 19. С. 104–109.

66. Шамне А.В. Особистість та суб'єкт у контексті проблеми детермінант психічного розвитку. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2013. Том. 11. Вип. 7. Частина 2. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2013. С. 497–507.

67. Шебанова В.І. Теоретичний аналіз копінг поведінки у сучасних наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. Збірник наукових праць.* Херсон : ХНГУ, 2010. №2(3). С. 262–267.

68. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування: монографія. Київ : Міленіум, 2004. 441с.

69. Щербан Т.Д. Шляхи організації розвитку комунікативної компетентності. *Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць.* 2001. №1. Т. 3. С. 289–295.

70. Чебикін О.Я. Теорія і методика емоційної регуляції навчальної діяльності. Одеса : Астро-Принт, 1999. 157 с.

71. Aldwin C., Levenson M.R. Stress, Coping, and Health at Mid-Life: A Developmental Perspective. *Handbook of Midlife Development (Wiley Series in Adulthood and Aging)* by Margie E. Lachman. N.Y.: Wiley, 2001. P.188–214.

72. Billings A.G., Moos R.H. The role of coping responses and social resources in attenuating the stress of life events. *Journal of Behavioral Medicine.* 1981. № 4. P. 157–189.

73. Bolger N. Coping as a personality process: a prospective study. *Journal of personality and social psychology.* 1990. Vol. 59. № 3. P. 525–537.

74. Carver C.S., Scheier M.F. On the Self-regulation of Behavior/ USA : Cambridge University Press, 1998. 349 p.

75. Carver C.S., Scheier M.F. Situational Coping and Coping

Dispositions in a Stressful Transaction. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994. № 66. P. 184–195.

76. Compas B.E., Connor-Smith J., Saltzman H., Thomsen A., Wadsworth M. Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*. 2001. № 127. P. 87–127.

77. Epstein S. Cognitive experiential self-theory. *Handbook of personality: Theory and research* / Ed. L. Pervin. New York : Guilford, 1990. P. 165–192.

78. Folkman S., Moskowitz J. Coping: pitfalls and promise. *Annu. Rev. Psych.* 2004. № 55. P. 745–774.

79. Jacobs B.A. The psychosocial interior of a professional service firm: Coping strategies, phantasy and enduring organizational functionality. *Case Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy Western Reserve University*, 1992. 215 p.

80. Lazarus R. Coping Theory and Research: Past, Present and Future. *Psychosomatic medicine*. 1993. Vol. 55. P. 234–247.

81. Skinner E.A., Zimmer M. The development of coping. *Annual Review Psychology*. 2007. № 58. P.119–144.